

## พระประวัติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

กองบรรณาธิการ

เนื่องในโอกาสวันรพี วันที่ 7 สิงหาคม 2555 อันเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้เวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง ในนามของกองบรรณาธิการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านต่อวงการกฎหมายไทยอย่างหาที่สุดมิได้ จึงใคร่ขอน้อมนำพระประวัติเพื่อถวายพระเกียรติสืบไป

นับเป็นเวลา 92 ปีแล้ว ณ วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2463 ถือได้ว่าเป็นที่ประเทศไทยได้สูญเสียพระบรมวงศ์ผู้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจไว้นานัปการด้วยพระวิริยะอุตสาหะโดยทรงหวังให้สยามประเทศนั้นมีความทัดเทียมนานอารยประเทศโดยเฉพาะในระบบกระบวนการยุติธรรมให้ครอบคลุมทุกด้าน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็น “พระบิดาและปฐมาจารย์แห่งนักกฎหมายไทย”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นต้นราชสกุลรพีพัฒน์ เป็นพระราชโอรสองค์ลำดับที่ 14 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และลำดับที่ 2 ในเจ้าจอมมารดาตลับ เกตุทัต ประสูติเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2471 โดยทรงมีพระเชษฐภคินีคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัจฉรพรพันธุ์รัชกัญญา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระราชหฤทัยว่าจะให้พระราชโอรสทุกพระองค์ไปศึกษาวิทยาการด้านต่างๆ ینگต่างประเทศ เพื่อที่จะนำความรู้กลับมาพัฒนาสยามประเทศท่ามกลางการแผ่ขยายของลัทธิอาณานิคม (Colonialism) ให้มีความทันสมัยทัดเทียมนานอารยประเทศ จึงทรงให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พร้อมกับ พระองค์เจ้ากิตติกรวรลักษณ์ (กรมพระจันทบุรีนฤนาถ) พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม (กรมหลวงปราจิณกิติบดี) และพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช (กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช) โดยพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง 4 พระองค์นี้ นับเป็นพระเจ้าลูกยาเธอรุ่นแรกที่เสด็จไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ และต่อมาทั้ง 4 พระองค์ได้ทรงเป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระบรมชนกนาถในการปฏิรูปการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินในเวลาต่อมา

หลังจากที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงเลือกให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเลือกศึกษาวิชากฎหมายในวิทยาลัยไครสต์เชิร์ช

มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด (Christchurch College, Oxford University) ทรงแสดงพระปรีชาสามารถสอบผ่านเข้าเรียนได้ แต่ทางมหาวิทยาลัยไม่ยอมรับเข้าศึกษา เพราะอายุยังไม่ถึง 18 ปี กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ต้องเสด็จไปขอความกรุณาเป็นพิเศษว่าคนไทยเกิดง่ายตายเร็ว ทางมหาวิทยาลัยจึงยอมผ่อนผันโดยให้ทรงสอบไล่อีกครั้งหนึ่งก็ทรงสอบได้ จึงเข้ามหาวิทยาลัยนี้ได้ ได้ทรงศึกษาวิชากฎหมาย ณ มหาวิทยาลัยโครส์เชิร์ชแห่งมหาวิทยาลัย อ็อกซ์ฟอร์ดสอบไล่ได้ปริญญาตรีชั้นเกียรตินิยมภายในเวลา 3 ปี เมื่อพระชันษาได้เพียง 20 พรรษา ซึ่งคนธรรมดาต้องเรียนถึง 4 ปี

เมื่อเสด็จกลับถึงประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงฝึกหัดราชการ ณ กรมราชเลขาธุการ ด้วยพระอัจฉริยภาพ กอปรกับทรงมีพระอุตสาหะขันแข็งในการทำงานเป็นยิ่งนัก ในไม่ช้าก็ทรงสามารถทำงานในกรมนั้นได้ทุกตำแหน่งตลอดถึงร่างพระราชหัตถเลขาถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นยิ่งนัก ถึงกับทรงเรียกเสด็จในกรมว่า “เสลียวลดาตรี” จึงทรงรับสั่งว่าเมื่อมีเวลาว่างให้ไปติดต่อกับเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกิจ หรือ ดร. โรแลง ยัคแมงส์ (Gustave Rolin - Jaquemyns) ซึ่งเป็นนักกฎหมายชาวเบลเยียมมีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในสมัยนั้น เจ้าพระยาอภัยราชาได้ขอให้เสด็จในกรมฯ ทรงศึกษากฎหมายไทยทั้งหมดแล้วทำสารบัญญัตยละเอียดให้ดู ทรงศึกษาอยู่ไม่กี่เดือนก็ทำสำเร็จ เจ้าพระยาอภัยราชาแปลกใจขอซักถาม จึงได้ความว่ามีความทรงจำดีมาก ถ้าได้ทรงอ่านเพียงครั้งเดียวก็สามารถจำความสำคัญในกฎหมายได้หมด

ใน พ.ศ. 2439 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกราบบังคมลาออกจากตำแหน่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) กราบบังคมทูลเสนอให้ตั้งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขณะทรงดำรงพระยศพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสืบแทน ในขั้นแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยับยั้งไว้ก่อน ด้วยทรงเกรงว่าจะเป็นที่ครหาของคนทั่วไปว่าทรงตั้งพระเจ้าลูกยาเธอซึ่งมีพระชันษาเพียง 22 ปี เป็นเสนาบดี และต่อมาเมื่อเจ้าพระยาอภัยราชา สยามานุกลกิจ รับรองว่าจะช่วยกำกับดูแลให้เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมี พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2439 โดยทรงมอบหมายให้เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกลกิจไปช่วยราชการอยู่ด้วย และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกในกองข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมในหัวเมืองต่อไป

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมระหว่างปี พ.ศ. 2439 – 2453 ได้ทรงปฏิรูปการศาล ซึ่งยังไม่เรียบร้อยและล่าช้า การศาลต่าง ๆ ยังยุ่งยากคดีความคั่งค้างเป็นจำนวนมาก จึงทรงจัดวางระเบียบศาลยุติธรรมของประเทศโดยการปรับปรุงศาลต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งยังทรงแก้ไขบทกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่ง

และความอาญา เพื่อให้ระบบศาลยุติธรรมเป็นสากลดังเช่นนานาอารยประเทศ ประการสำคัญคือ ทรงออกประกาศให้ข้าหลวงพิเศษจัดตั้งศาลหัวเมืองและผู้พิพากษาในศาลพระราชอาญามีอำนาจกำหนดโทษในความผิดอาญา ทรงออกประกาศยกเลิกกรรมการพิเศษชำระความนา และโอนอรรถคดีจากกรรมการพิเศษชำระความนาไปรวมไว้ในศาลกระทรวงยุติธรรม ทรงปรับปรุงเกี่ยวกับหลักกฎหมายวิธีสบัญญัติในการพิจารณาคดีของศาล ทรงปรับปรุงเกี่ยวกับทางปฏิบัติในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาล ทรงปรับปรุงพัฒนาหลักการอุทธรณ์ฎีกา

พระกรณียกิจที่สำคัญในการปฏิรูปการศาลคือ ทรงปรับปรุงความเป็นอิสระของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยปราศจากการแทรกแซงของฝ่ายบริหาร ซึ่งถือกันทั่วไปในบรรดาอารยประเทศว่าเป็นหลักประกันความยุติธรรมในศาลอันเป็นที่พึงสูงสุด และที่พึงสุดท้ายของประชาชน

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในกระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2440 เนื่องจากทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างบุคลากรทางกฎหมายขึ้นใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดี ทรงประสพความรู้ทางกฎหมายและการอบรมจริยธรรมตุลาการให้แก่ผู้พิพากษาเก่าและใหม่ ตลอดจนนักเรียนกฎหมายที่จะเป็นผู้พิพากษาต่อไปในภายหน้าด้วยพระองค์เอง

การตั้งโรงเรียนกฎหมายและพระนิพนธ์ทางกฎหมายของพระองค์เป็นรากฐานของการก่อตั้งการศึกษาวิชานิติศาสตร์ขึ้นในประเทศไทย ในด้านการประพฤติปฏิบัติตนของผู้พิพากษา พระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านจริยธรรมแก่ตุลาการ ทรงกวัดขั้นการทำงานของผู้พิพากษาให้มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความสามารถในการทำงานพระองค์จึงทรงคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งตุลาการ และกำจัดคนทุจริตประพฤติมิชอบออกไปจากตำแหน่งผู้พิพากษา นอกจากนี้ ยังได้ทรงวางโครงการปรับปรุงเงินเดือนผู้พิพากษาให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่และเกียรติของตุลาการด้วยการเพิ่มเงินเดือนให้มากขึ้นจนเพียงพอที่ผู้พิพากษาจะดำรงตนอยู่ได้ตามสมควร เพื่อแก้ไขและป้องกันการทุจริตในศาล

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นประธานในการตรวจพระราชกำหนดบทพระอัยการเก่าใหม่ ตลอดจนปรึกษาลักษณะการชำระและจัดระเบียบกฎหมายเมื่อ พ.ศ. 2440 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายไทยฉบับแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ใน พ.ศ. 2442

ในวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2452 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขณะดำรงพระอิสริยยศพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับความปรวิติกของพระองค์ในการทำงานในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจนมีพระประสงค์จะลาออกจากตำแหน่ง แต่เนื่องจากขณะนั้นกำลังเกิดปัญหา

เรื่องที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปมักจะทำการต่าง ๆ โดยผลการ และเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังพยายามทำให้เอกราชทางการศาลกลับคืนมาอยู่ใต้กฎหมายไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ทรงเห็นด้วยที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะกราบบังคมลาออก เพราะทรงเป็นนักกฎหมายไทยคนเดียวที่ชาวต่างชาติเคารพยำเกรง แต่ในที่สุด ก็ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมตามที่ทรงกราบบังคมลาออกจากราชการเพราะทรงพระประชวรเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2453 รวมเวลาที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมอยู่ถึง 14 ปี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 นั้น ต่อมาใน พ.ศ. 2455 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ และในปีเดียวกันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอ จนกระทั่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงพระประชวรด้วยวัณโรคที่พระวักกะ (ไต) เสียก่อน จึงได้กราบบังคมทูลลาพักราชการเพื่อรักษาพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงลาพักราชการ ณ วันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2462

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสด็จไปรักษาพระองค์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และสิ้นพระชนม์ที่กรุงปารีส เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2463 ขณะพระชันษา 47 ปี พระศพของพระองค์ได้รับการถวายพระเพลิงที่กรุงปารีส แล้วเชิญพระอัฐิกลับประเทศไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีพระโอรสธิดารวม 13 องค์ อาทิเช่น หม่อมเจ้าหญิงชลิตโอภาสกีติยากร หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ หม่อมเจ้าหญิงดวงทิพย์โชติแจ้งหล้า อาภากร เป็นต้น

จึงถือได้ว่ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมุ่งพระทัยที่จะทำงานให้แก่ประเทศชาติ บ้านเมืองมากกว่าที่จะสนพระทัยในเรื่องส่วนพระองค์ ทรงมีพระทัยเมตตาแก่บุคคลทั่ว ๆ ไป ทรงยึดหลักความยุติธรรมเป็นธรรมประจำพระทัย ไม่ทรงเลือกที่รักมักที่ชัง ทรงละความโลภความโกรธ ความหลง สิ่งเหล่านี้ไม่อยู่ในพระทัยของพระองค์เลย ทรงมีพระคุณต่อประเทศชาติและต่อนักกฎหมายทั้งปวงเป็นเอนกประการ ด้วยพระเกียรติคุณอันสูงส่งจะพรรณนา

จากพระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ที่กองบรรณาธิการได้นำเสนอในครั้งนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระกรณียกิจที่พระองค์ทรงก่อประโยชน์อนันต์แก่วงการนิติศาสตร์ไทย ตลอดพระชนม์ชีพ ได้สมกับพระนาม “รพีพัฒนศักดิ์” ที่หมายความว่า ทรงเกียรติรุ่งโรจน์ประดุจดวงอาทิตย์ และคำท่ายพระนามกรม “ดิเรกฤทธิ์” ที่หมายความว่า สำเร็จกิจอย่างยอดเยี่ยม ดังเชกเช่นความดีของท่าน นักนิติศาสตร์รุ่นหลังจึงควรน้อมนำเป็นแบบอย่างในการประกอบวิชาชีพกฎหมายสืบไป

-----